

УДК 316.776.2:140.8

Погасій Л. П.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

**СПЕЦИФІКА ІНФОРМАЦІЙНОЇ КАРТИНИ СВІТУ,
ГЕНЕРОВАНОЇ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Коли йдеться про інформаційне суспільство, то мають на увазі ключову роль інформації в процесах суспільної життєдіяльності. За великим рахунком, інформаційне суспільство є соціумом, ефективність розвитку якого істотно залежить від конструювання, виробництва і поширення інформації. При цьому саму інформатизацію слід інтерпретувати насамперед як вдосконалення когнітивних соціальних структур і процесів.

Ключові слова: інформаційна картина світу, засоби масової інформації, мова, світогляд, генезис, причинно-наслідкові зв'язки.

Погасій Л. П. Специфика информационной картины мира, генерированной средствами массовой коммуникации Когда речь идет об информационном обществе, то имеют в виду ключевую роль информации в процессах общественной жизнедеятельности. По большому счету, информационное общество является социумом, эффективность развития которого существенно зависит от конструирования, производства и распространения информации. При этом саму информатизацию следует интерпретировать прежде всего как совершенствование когнитивных социальных структур и процессов.

Ключевые слова: информационная картина мира, средства массовой информации, язык, мировоззрение, генезис, причинно-следственные связи.

Pohasii L. The specific of the information world vision generated by mass media A language is a network which unites people, their thinking and capabilities of perception with common conceptual conventions. Considerable functional characteristic of a language is its role of communication and interaction tool, which generates conscience and mentality of an individual.

When it deals with the information society, it refers to a key role of information in the social activity. Generally speaking, the information society is a society, the efficient development of which depend on design, production and widespread of information. But the informatization itself should be interpreted as improvement of cognitive social structures and processes.

The mass media is the most important channel of mass communication of modern society: they squeezed press, books and cinema in the informative Olympia, and they also have the characteristics of a universal agent of public communication which represents mainly key reality at the level of mass conscience. The information, which became verbal and was distributed by the channels of mass communication, is one of the most important society management tool.

But such management is not protected from the deformation and abuses: it may be carried out under the influence of adequate sense of reality to manipulate and create warped world view. Therefore, bearing in mind the advantages of the information society, at the same time one cannot help considering that it has not only new perspectives, but also problems and risks. In this respect the credibility aspect and illusiveness of senses represented by mass media have crucial importance.

For the purpose of perception of the mass media texts the social and cultural criteria are of special importance, which are based on a certain hierarchy of cultural convictions which appeared during the mindset formation and axiological genesis of public conscience, mental sphere of the society.

Key words: *narrative, mass media, language, world view, genesis, casual relations.*

Постановка проблеми та її актуальність. Наука як сукупність знань, в якій немає місця «софійності», позбавлена «людського виміру» і породжує лише невтішну ілюзію знання. Більше того, сконструйовані такою наукою метатехнології забезпечують можливість маніпулювати масовою та індивідуальною свідомістю.

Ще один істотний проблемний фактор зауважив Н. Бор: «Справжнє людське мислення неможливе без засвоєння нових понять, тому кожне покоління має вчитися заново» [3, с. 45]. Особливої актуальності набувають аспекти, доповненої, або розширеної, реальності (augmented reality). Вони пов'язані з виявленням сутності та специфіки інформаційної картини світу, генерованої засобами ЗМІ у зв'язку з процесами, з одного боку, гуманізації і гуманітаризації різних сфер діяльності, а з іншого, – інформатизації та комп'ютеризації. Осмислення і аналіз цієї проблематики вкрай необхідні для подолання розриву двох культур – природничо-наукової та гуманітарної. Без цього неможливе становлення нового типу мислення, адекватного ноосферній орієнтації людства.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Більшість дослідників концепцію інформаційного суспільства відреконструюють складовою парадигми постіндустріального суспільства, фундаторами якої були Деніел Белл, Збігнев Бжезинський та Елвін Тофлер. Термін «інформаційне суспільство» введений у науковий обіг на початку 60-х років ХХ століття Ф. Махлупом та Т. Умесао. Так був покладений початок теоретичного напрямку, який набув подальшого розвитку завдяки працям Р. Катца, Й. Масуди, Т. Стоун'єра. До парадигми еволюціонування людства під впливом інформації і знання, дотичні, зокрема, системна модель Д. Істона, функціональна модель Г. Алмонда, кібернетична модель К. Дойча, концепція технотронного суспільства З. Бжезинського, а також концептуальні підходи, які наголошують на визначальності інформаційно-знанневої складової для сучасного соціуму («knowledge society», «the knowledgeable society», «knowledge-value society»).

Виклад основного матеріалу. Мова утворює мережу, яка пов'язує спільними смисловими конвенціями людей, їх мислення і можливості пізнання. Істотною функціональною ознакою мови є її роль засобу комунікації і спілкування, в процесі реалізації якої відбувається генерування свідомості й ментальної сфери індивіда [4, с. 350].

Л. Мемфорд протиставляв інформаційне тлумачення походження людини, пов'язане з виникненням мови, засобам виробництва як матеріальному втіленню пізнавальної здатності: «Виникнення мови як складна взаємодія багатьох органів є більш вражаючим досягненням, ніж знаряддя праці в Єгипту чи Месопотамії. Адже лише тоді, коли знання й практика були накопичені в символічних формах і передані за допомогою вимовленого слова від покоління до покоління, стало можливим збереження культурних надбань. На противагу стереотипу вирішального еволюційного значення знарядь праці, дана точка зору стверджує, що ключове значення має використання людиною розуму для творення символів, котрі – в свою чергу – сприяють самовдосконаленню людини» [10, с. 229-230].

У «Посткапіталістичному суспільстві» П. Друкер зазначав: «Сократ вважав, що мета знання полягає в самопізнанні й саморозвитку. Опонент Сократа – Протагор – стверджував, що мета знання полягає у вмінні сказати, що потрібно і як потрібно. Сучасною мовою це аналогічне іміджу. Впродовж понад двох тисяч років саме таке тлумачення знання мало вирішальне значення для західної системи освіти й навчання – зрештою, як і для самого поняття знання. Тривіум епохи середньовіччя й нині є основою того, що ми називаємо широкою освітою. Цей тривіум включав у себе граматику, логіку та риторику – тобто передбачав належний рівень компетентності з приводу того, *що і як сказати*. Ці засоби не придатні для того, щоб вирішити, *що і як робити*. Те ж саме можна сказати про дзен-буддистське і конфуціанське розуміння знання, а ці дві концепції визначали східну систему освіти й культуру Сходу впродовж тисячоліть. Дзен-буддистське розуміння було зосереджене на самопізнанні, а конфуціанське, подібно тривіуму середньовіччя, – на китайських еквівалентах граматики, логіки і риторики. Знання сьогодні – це інформація, яка має практичну цінність і слугує для отримання конкретних результатів» [5].

Як аргументовано доводить В. Єгоров, «розвиток людини і пов'язане з цим поглиблення її інформаційної природи перетворює на наших очах інформацію в основний стратегічний ресурс суспільства» [6, с. 170]. Істотна особливість і закономірність полягає в тому, що «набуття інформацією статусу основного стратегічного ресурсу суспільства докорінно змінює місце і роль матеріального виробництва. Нині в розвинених країнах частка фізичних зусиль людини в загальному обсязі енерговитрат на виробництво складає менше 1%. Кількість зайнятих у сфері послуг і застосування інформаційних технологій вже перетнуло 50-відсотковий рубіж, а в деяких країнах наближається до позначки 80–90%. (У США 3% – в сільському господарстві, 10% – у промисловості, 85% – у сфері послуг та інформатики)» [6, с. 165].

Між іншим, «скільки інформації знаходиться всередині людини? Все, що потрібно для запису вашого генетичного коду – 1,5 гігабайти. Іншими словами, для його зберігання достатньо одного DVD-диска. В нашому тілі близько 40 трильйонів клітин, і кожна з них містить 1,5 Гб з нашим генетичним кодом. Середньостатистична людина володіє 60 зеттабайтами (після числа 60 двадцять один нуль) інформації. Це неймовірно багато – варто лише зауважити, що до 2020 року весь обсяг інформації, накопиченої людством, досягне 40 зеттабайт! Це менше, ніж у вас є буквально зараз. Отже, щоб стати людиною, потрібно дійсно чимало інформації. Цікава деталь: 99,9% генетичної

інформації однакові для кожної людини на Землі. Те, що робить нас унікальними, несхожими на інших, складає менше одного зеттабайта. Одна людина відрізняється від іншої інформацією, обсяг якої – менший 1 мегабайта. Підведемо підсумок: 1,5 ГБ – стільки «важить» наш генетичний код; 60 ЗБ (зеттабайт, число з 21 нулем) – стільки інформації знаходиться в нашому тілі; від будь-якої іншої людини нас відрізняє ... одна дискета» [11].

Парадигма інформаційного суспільства основним фактором розвитку індивіда і соціуму вважає рівень ефективності використання інформації. Прибічники теорії інформаційного суспільства пов'язують його становлення насамперед із домінуванням «четвертого» – інформаційного – сектора економіки. При цьому стверджується, що капітал і праця, які є основою індустріального суспільства, поступаються місцем інформації та знанню у суспільстві сучасного формату.

Коректні узагальнення щодо інформаційної картини світу неможливі, якщо не брати до уваги особливостей і закономірностей еволюції оперування інформацією. В цьому контексті варто зауважити, що «біологічна сигналізація була первісним способом переробки, зберігання і використання інформації. Вона здійснюється за допомогою звуку, жесту, пози, погляду, забарвлення і т. ін., обслуговуючи спільноти тварин. Людська звукова мова, основною одиницею якої є слово, являє собою набагато більш досконалий вид комунікації. Письмова форма мови з'явилася на рубежі IV–III тисячоліть до н. е. Вона була більш досконалою, ніж усна, бо дозволяла передавати, зберігати і використовувати інформацію ефективніше. Тому перехід від усної до письмової мови виявився переходом на якісно новий інформаційний рівень і означав нову якість розвитку самої людини. Поява друкарства зробила чергову революцію у фіксуванні й поширенні інформації, зумовивши прогресивні зміни людини, її мислення і свідомості. Створення штучних мов для машинної переробки інформації багаторазово посилило можливості людини, значно просунувши вперед можливості пізнання. Розшифровка, освоєння і переробка генетичної інформації в XXI столітті створить можливості для істотного продовження життя людини і докорінних змін на рівні суспільні умови її життя. Еволюція людини на основі інформаційно-мовної ознаки набуває все більшої переконливості» [6, с. 148-149].

Один респектабельний концептуальний підхід стверджує, що в процесі еволюції у людства виникла алергія на неприємності, проблеми й труднощі. На цьому тлі об'єктивно й закономірно загострилась потреба створення дієвого механізму, який став би на заваді драгівливому негативізму. Рольову функцію такого антиалергену взяли на себе ЗМІ.

Виникає запитання: як, яким чином, у який спосіб медіа-повідомлення та реальність співвідносяться між собою? Виявлення ступеня відповідності текстів ЗМІ реальності є надзвичайно важливим аспектом. Мас-медіа репрезентують реальність, тому релевантними виявляються роздуми про те, наскільки повно й точно ЗМІ репрезентують реальність, а також про те, чия версія реальності потрапляє через комунікаційні канали у поле зору соціуму [2, с. 344-345].

При проведенні аналізу змісту текстів ЗМІ провідним поняттям для вимірювання і оцінки конкретного ЗМІ та його впливи на аудиторію стає «відображення (репрезентація)

реальності». Відповідно одним з основних критеріїв змістовної класифікації є оціночний – такий, що базується на диференціації факту та вигадки і визначенні ступеня близькості медіа-репрезентації реальності. Згідно з Мак-Кудейлом, ступінь впливу ЗМІ безпосередньо пов'язана з тим, наскільки реальність, що репрезентована індивіду, сумісна з його власним досвідом реального життя: чим менша відмінність між медіа-реальністю та життєвою реальністю індивіда, тим більша ефективність медіа-дії. І навпаки: якщо репрезентована реальність та досвід індивіда виявляють значну розбіжність, ефективність медіа-дії різко зменшується.

Варто враховувати, що в умовах жорсткого політичного контролю над діяльністю ЗМІ істотно підвищується вірогідність появи нереалістичних репрезентацій суспільства. Д. Мак-Кудейл вважає, що співвідношення «зміст – реальність» піддається специфікації і може бути вимірне на основі декількох релевантних критеріїв, до яких належить насамперед незалежність інформації, її різноманітності та об'єктивності відображення реальності.

Наука в сучасному розумінні позиціонується не як «чисте знання», а скоріше як сукупність різноманітних локальних форм практики, котрі конструюються таким чином, що всі аспекти рівнозначні для дослідження. При цьому суб'єкт пізнання є суб'єктом інтерпретуючим, а жодна інтерпретаційна система не може бути достатньо повною – у тому сенсі, що по відношенню до неї завжди існує інформаційний сегмент, який не може бути ні доведений, ні спростований засобами даної системи; його обговорення вимагає виходу за межі системи і використання інших, неформалізованих засобів. Це означає потребу перегляду і розширення базису герменевтики, залучення інтуїтивних, «бездоказових» рефлексій. При переході від знання формалізованого до неформалізованого вирішального значення набуває творча інтуїція. На операційному рівні це передбачає використання різних прийомів гуманітарного знання (зокрема, метафор та образів) як допоміжних засобів дослідження [8, с. 32-33].

Методологічною основою науки нового типу є комплексність, яка означає, з одного боку, нівелювання демаркаційних ліній між традиційно розмежованими природничими, суспільними та технічними науками, а з іншого боку, посилення доцентрових процесів усередині науки, що втілюється в міждисциплінарності, взаємодіях, взаємозв'язках та взаємопроникненнях між різними науковими дисциплінами. Розвиток тенденції комплексності обумовлений насамперед і в основному неможливістю позитивного розв'язання проблем, котрі стоять перед наукою, без залучення ресурсів інших галузей знання [1, с. 117].

Кооперацію досліджень обумовлює необхідність появи нових епістемологічних стандартів, ідеалів діяльності, характерною особливістю яких є неможливість для учених концентруватися на вузькопрофільних дослідницьких напрямках і діапазонах. У зв'язку з цим актуалізується значення генералізуючої рефлексії як інструменту забезпечення єдності евристичних основ нового комплексно-системного типу наукової діяльності.

Методологічні особливості науки нового типу полягають у тому, що це такий симбіотичний різновид науки, в межах якого гармонійно поєднується фундаментальне дослідження і впровадження його результатів, теоретичне осягнення і практична дія. На

рівні такої науки зникає інструментальне і стилістичне розмежування природних, суспільних та технічних наук.

Потреба адекватної викликам сучасності стратегії поповнення і ефективного застосування знань не викликає сумнівів і заперечень. Її відрекомендують по-різному: рефлексійна, дослідницька, активістська, проблемоцентрична, критично-мисленнєва тощо. Попри істотні номінативні відмінності, її сутність у цілому конвенційно погоджена і полягає **в зміщенні основного акценту із засвоєння обсягу інформації на активізацію мислиннєвої діяльності й розвиток самостійного, критичного, рефлексійного мислення, в удосконаленні навичок роботи з будь-якою інформацією** [9, с. 306-307].

Сучасний динамізм зміни знань, інформації, технологій, означає, що навчити в школі чи навіть у найкращому університеті людину на решту життя неможливо, оскільки з часом вона неухильно втратить конкурентоспроможність і стане функціонально недієздатною. Тому виникає потреба навчатися впродовж життя, забезпечити перманентність процесів навчання, оновлення знань і способів оволодіння ними. Напрацювання такого вміння стає однією з найважливіших функцій навчального процесу.

Філософія з її духом критичності, проблемним підходом та принципом іронічності (як наполягає Р. Рорті, іронія – це типова ознака сучасного інтелігента) здатна своєчасно упереджувати загрозу абсолютизації інформаційних технологій, які своїми засобами здатні потіснити та замінити мудрість, справедливість, моральні чесноти, перетворити людину на «інформаційну істоту», маніпульованого гуманоїда.

Висновки. Невід'ємним атрибутом інформаційної картини сучасності є полісемічність фактів, неоднозначність істини, плюралізм і толерантність. Засоби масової інформації утворюють основний канал масової комунікації сучасного суспільства: вони потіснили з інформаційного Олімпу щоденну пресу, книги і кіно, а також володіють ознаками універсального агента суспільної комунікації, який здійснює ключову репрезентацію реальності на рівні масової свідомості. Інформація, яка набула вербальної форми і поширена каналами масової комунікації, є одним із найважливіших інструментів управління суспільством.

Втім, таке управління не убезпечене від деформацій і зловживань: воно може відбуватись під егідою як отримання адекватних уявлень про дійсність, так і з метою маніпулювання і творення спотвореної, тенденційної картини світу. Тому, віддаючи належне перевагам інформаційного суспільства, разом з тим не можна не враховувати, що воно містить не лише нові перспективи а й проблеми та ризики. В цьому сенсі вирішального значення набуває аспект достовірності та ілюзійності смислів, репрезентованих ЗМІ.

Особливе значення для сприйняття змісту текстів ЗМІ мають соціокультурні критерії, які базуються на певній ієрархії культурних переконань, що утворилась у процесі світоглядно-аксіологічного генезису суспільної свідомості, ментальної сфери соціуму.

До переліку пріоритетних завдань сучасного інформаційного суспільства належить розвиток системного мислення, вміння аналізувати ситуації вибору, виявляти, розв'язувати проблеми і упереджувати їх появу.

Література:

1. *Абдеев Р. Ф.* Философия информационной цивилизации. – М. : Владос, 1994. – 328 с.
2. *Белл Д.* Социальные рамки информационного общества // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – 451 с.
3. *Бор Н.* Атомная физика и человеческое познание. – М. : Изд. иностр. литературы, 1961. – 152 с.
4. *Гидденс А.* Опосредование опыта // Массовая коммуникация в современном мире. – М., 2000. – С. 344–358.
5. *Друкер П.* Посткапіталістичне суспільство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/osnovi/leader/postcapital>.
6. *Егоров В. С.* Философия открытого мира. – М. : Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. – 320 с.
7. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО, 2002. – 832 с.
8. *Лич Э.* Культура и коммуникация: Логика взаимосвязи символов. К использованию структурного анализа в социальной антропологии / Э. Лич. – М. : Восточная лит. РАН, 2001. – 142 с.
9. *Маклюэн Г.М.* Понимание Медиа: Внешние расширения человека. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2003. – 464 с.
10. *Мэмфорд Л.* Техника и природа человека // Новая технократическая волна на Западе. – М. : Прогресс, 1986. – С. 225–239.
11. Сколько гигабайт информации в каждом человеке? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://portaltele.com.ua/news/technology/26912-2014-07-04-17-36-23.html>.

УДК 329.12 : 091

Свищо Ю. Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ВИТОКИ ЛІБЕРАЛІЗМУ ЯК ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

В статті висвітлюються теоретичні та соціокультурні підвалини ліберальної теорії крізь призму історико-філософської ретроспективи політичної філософії модерну. На цьому тлі виявлено, що зародження ліберальних ідей відбулося завдяки переосмисленню місця та ролі людини в світі у протестантській теології, яке відбувалося у єдності та під впливом секуляризації. Вказані процеси сприяли звільненню людини з-під влади соціальних та родових зв'язків, формуючи тим самим соціокультурні підвалини концепту «природного стану людини». Своє концептуальне оформлення згадані ідеї отримали у політичній філософії Т. Гоббса, який, заклав основи модерної політичної філософії, розглянувши людину як базову політичну інстанцію та суб'єкта